

A sepia-toned photograph of a woman in a white dress and a wide-brimmed hat, seen from the side. She is holding a long, dark tray filled with small white flowers, from which a large, dense spray of flowers is being tossed into the air, creating a large, cloud-like shape against the light background. The woman is standing in a field of similar flowers.

landbouw en derde wereld

een speciale
uitgave
van
**de
nieuwsbrief**
boerengroep
wageningen

Honger in afhankelijkheid 1

De wereldvoedselsituatie is nog steeds erg beroerd. Nog altijd sterven er duizenden mensen per dag van de honger. In tweede van de zogenaamde ontwikkelingslanden is een tekort aan voedsel. Vooral de meer dan 200 miljoen kinderen in de wereld die ondervoed zijn, ondervinden daarvan de ernstige gevolgen, zoals groei-afwijkingen, permanente hersenbeschadigingen, blindheid, traagheid van het lichaam en vatbaarheid voor allerlei ziekten.

Hoewel de honger en de armoede in de wereld al jarenlang sterk in de publieke belangstelling staan, zijn de problemen er alleen maar groter op geworden. Volgens het laatste jaarverslag van de Wereldbank, dat net uitgekomen is, zijn de vooruitzichten voor veel voedselarme landen, vooral in Zuid-Azië en Afrika, verre van gunstig. Over een jaar of tien zullen deze landen volgens de voorspellingen 30% van hun exportopbrengsten aan voedselimport moeten besteden. Dat was tijdens de meest recente voedselcrisis nog 10%.

vragen

Waarom komt er geen verbetering in deze situatie? Komt er dan zo weinig terecht van alle ontwikkelingshulp, van de projecten van de FAO (Wereldvoedselorganisatie van de Verenigde Naties) en de Wereldbank? En van de associatieverdragen volgens welke ontwikkelingslanden 'voordelig' kunnen exporteren naar EEG-landen? En van de voedselhulpprogramma's? Helpt het als we nog meer melkpoe-der naar de ontwikkelingslanden sturen of als we minder vlees gaan eten, zodat met het graan, dat anders naar de beesten gaat, nu de hongerlijders geholpen worden?

In deze en de volgende Nieuwsbrief willen we op dit soort vragen ingaan. Het gaat bij deze problemen vaak om vragen betreffende voedseloverschotten- en tekorten en importen van agrarische produkten. Dat zijn de vragen

die de nederlandse boeren en tuinders heel direkt aangaan, zeker als er gezegd wordt dat zij *minder* of *anders* moeten produceren.

Het ingewikkelde wereldvoedselprobleem

vele kanten

In algemen termen over het 'wereldvoedselprobleem' spreken is onmogelijk. Dat komt doordat er zo enorm veel zaken met de wereldvoedselsituatie samenhangen. Een kleine greep uit alle factoren die van belang zijn als je het over de vraag hebt hoe het hongerprobleem in deze wereld moet worden opgelost, maakt dat duidelijk.

Het gaat om produktiestrukturen: Wordt bijvoorbeeld de meeste grond weinig produktief gebruikt door grondbezitters die voor de export

produceren, waardoor de mogelijkheden, voor eigen voedselproduktie door kleine boeren te gering zijn? Het gaat om de inkomenssituatie: In vele landen zijn grote delen van de bevolking te arm om in de energie- en eiwitbehoefte van hun gezin te voorzien. Daarmee kom je op het vraagstuk van de werkgelegenheid. Andere punten van belang zijn de voorziening met kunstmest en krediet, de mogelijkheden voor irrigatie, de gebruikte produktietechnieken, de structuur van de wereldhandel, waardoor immers in belangrijke mate bepaald wordt waar het voedsel uiteindelijk terecht komt, de sporen die het kolonialisme achter heeft gelaten, waardoor de economie van een ontwikkelingsland bijvoorbeeld heel sterk op de export georiënteerd is en voor tal van industriële produkten op import is aangewezen, de groei van de bevolking, waardoor steeds meer mensen te eten moeten hebben, enz.

vele landen

In de tweede plaats is het moeilijk om het wereldvoedselprobleem in z'n algemeenheid te bekijken, omdat niet in ieder land de uitgangssituatie dezelfde is.

Er zijn landen die midden in de woestijn liggen (Tsjaad en Niger in Afrika) en landen waar juist wateroverlast een groot probleem is (Banla Desh met overstromingen). Er zijn staten met inkomsten uit olie en andere die enorm te lijden hebben van de prijsstijgingen van dergelijke grondstoffen. Behalve wat betreft dergelijke natuurlijke omstandigheden, bestaan er ook grote verschillen in politiek en economisch opzicht, in de oriëntatie op de wereldmarkt, in de afhankelijkheid van buitenlandse hulp en dergelijke.

eenzijdig

De kans is groot dat men verstrikt raakt in de wirwar van alle aspecten van het wereldvoedselprobleem en van alle verschillen in omstandigheden tussen de ontwikkelingslanden. In de discussies over dit probleem is het gevolg daarvan vaak, dat men er dan maar één land of één aspect uitkiest. Dat leidt dan tot eenzijdige benaderingen en oplossingen. Een voorbeeld: men stelt dan dat de honger in de derde wereld vooral veroorzaakt wordt doordat de boeren daar te weinig produceren en dat komt doordat ze ouderwetse produktiemiddelen hebben. Dus: verschaft kapitaal en moderne technieken als mechanisatie, gebruik van nieuwe rassen, kunstmest, bestrijdingsmiddelen enz. Bij een dergelijke aanpak ziet men een aantal sociale en economische aspecten over het hoofd.

Zo zijn het in dit verband rendementsoverwegingen en gezien de kosten van zo'n kapitaalintensieve produktie, vooral de grote boeren die de nieuwe produktietechnieken toepassen. Deze gaan er dan op vooruit en hebben meer land nodig, met het gevolg dat de ongelijkheid op het platteland toeneemt, hetgeen tot konflikten kan leiden. Om de investeringen eruit te halen, richt de produktie op die grote bedrijven zich het meest op de koopkrachtige vraag, en dat wil zeggen op de elite in de steden of op de export. De verpauperde massa die honger lijdt is er niet mee geholpen: voor haar geen eten en geen werk, dat de kapitaalintensieve bedrijven niet te bieden hebben. Tenslotte neemt bij een dergelijke produktiewijze de afhankelijkheid van het buitenland toe. In de eerste

plaats door het produceren voor de wereldmarkt (waardoor men door prijsfluctuaties of importbelemmeringen getroffen kan worden). In de tweede plaats doordat op de bedrijven met moderne technieken zeer veel spullen gebruikt worden die men duur moet importeren, zoals kunstmest, bestrijdingsmiddelen, tractoren enz. Met dit voorbeeld willen we helemaal niet beweren, dat het verkeer is in de derde wereld moderne technieken toe te passen. Maar wel dat men er daar alléén niet mee komt.

dilemma

Als je het hele wereldvoedselprobleem als geheel bekijkt, raak je verward in de vele facetten die ervan en als je één deelaspekt bij de kop neemt, maak je onherroepelijk fouten, doordat je teveel over het hoofd ziet. Er is een methode om dit dilemma op te lossen. De maatschappelijke ontwikkelingen in de zogenaamde derde wereld verlopen natuurlijk niet volstrekt willekeurig. sommige factoren in de ontwikkelingslanden werken sterker dan andere, sommige factoren bepalen de gang van zaken in de wereld op het gebied van produktie, handel en konsumptie van agrarische produkten in sterkere mate dan andere. Het gaat er nu om de grote lijnen hierin te ontdekken, de belangrijkste factoren boven water te krijgen. Als je zo enige tekening in het wereldvoedselprobleem hebt gebracht, kun je de vele aspecten daarvan in hun onderlinge samenhang zien. Dan wordt duidelijk wat de mogelijkheden en beperkingen zijn van de uiteenlopende oplossingen die genoemd worden, zoals ontwikkelingshulp, voedselprogramma's, geboortebeperving, agrarische projecten enz.

De grote lijnen

koloniën en neokoloniën

Een hele belangrijke faktor in de meeste onderontwikkelde landen is dat de maatschappelijke ontwikkeling in die landen, zowel vroeger onder het kolonialisme als ook nu nog onder het zogenaamde neokolonialisme, voor een groot deel afhankelijk is van en ondergeschikt is aan belangen die hun hoofdzetel in de rijke landen hebben. De koloniën dienden eerst vooral om er grondstoffen en vaak ook mensen (slaven) vandaan te halen. Tijdens de opkomst van de westerse industrieën werden ze ook als afzetgebied van belang. Dikwijls

konden de kolonies zo functioneren, doordat de buitenlandse overheersers zich verbonden met inheemse machthebbers of als die er niet waren met een door hen zelf in het leven geroepen binnenlands gezag. Zoals destijds de rijke landen elkaar hun kolonies betwistten, zo vindt ook nu nog hevige concurrentie om invloedssferen, afzetgebieden en grondstoffenbronnen in de derde wereld plaats. En ook in deze tijd onderhouden buitenlandse belangengroepen nauwe kontakten met de elites uit de ontwikkelingslanden, dat wil zeggen met mensen uit het staatsapparaat, met grootgrondbezitters en met handelaren en zakenlieden.

export en import

De ekonomie van de meeste ontwikkelingslanden is nog steeds afgestemd op westerse belangen. De afhankelijkheid - vaak georganiseerd via de binnenlandse elite, die er altijd wel een graantje van meepikt - is gebleven, al zijn vrijwel alle ontwikkelingslanden nu formeel zelfstandig. De meeste landen in de derde wereld zijn nog steeds leveranciers van (agrarische en minerale) grondstoffen en halffabrikaten en tevens afzetgebieden voor industriële produkten uit rijke landen.

Hoewel ze de produkten zelf hard nodig hebben, exporteren de ontwikkelingslanden als geheel 3 à 4 maal zoveel naar geïndustrialiseerde landen als naar elkaar. Omdat de ruilverhoudingen voor hun produkten verslechteren (voor produkten uit de ontwikkelingslanden wordt verhoudingsgewijs steeds minder betaald en voor goederen uit de rijke landen steeds meer), betekent de wereldhandel een verarming van de derde wereld: een toenemende schuldenlast en minder

kansen om kapitaalgoederen te importeren om daarmee een eigen industrie op te zetten. De buitenlandse schuld van de ontwikkelingslanden is in 1975 weer met 24,2% gestegen in vergelijking met het jaar daarvoor en als er geen fundamentele veranderingen plaatsvinden zal die schuldenlast tegen 1980 ongeveer 110 miljard dollar bedragen.

afhankelijk in de handel

Die afhankelijkheid betekent nog meer. Allereerst op het terrein van de internationale handel. De transportmiddelen en de handelskanalen zijn overwegend in de handen van westerse ondernemingen. Dat geldt ook voor de instellingen die de handel financieren en verzekeren. Deze westerse belangen staan meestal veel sterker dan de boeren, handelaars of overheidsinstellingen waarvan ze afnemen en strijken dus ook het meeste op. Zo is de wereldbananenhandel voor 70% in handen van drie multinationals, namelijk United Fruit Company, Standard Fruit en Delmonte (Unilever). Van de eindprijzen krijgen de producenten slechts 11,5%. De rest is voor de schakels die na de produktie komen en die geheel in westerse handen zijn. De afhankelijkheid geldt ook wat betreft de toelevering. Een duidelijk voorbeeld is de kunstmestvoorziening, waarover we enige tijd geleden in de Nieuwsbrief schreven. Verreweg de meeste kunstmest wordt in West-Europa en Noord-Amerika geproduceerd. Door de westerse exportkartels wordt er aan de handel met de ontwikkelingslanden fors verdiend. Voor wat voor onprettige verrassingen een dergelijke afhankelijkheid de ontwikkelingslande kan plaats, blijkt uit de volgende cijfers: in totaal importeerden deze landen in 1973 5,8 miljoen ton NPK voor 875 miljoen

dollar. In 1974 importeerden ze een stuk minder, namelijk 4,9, miljoen ton, maar ze betaalden maar liefst 1450 miljoen dollar.

buitenlandse investeringen

Maar ook wanneer industriële goederen wel in de derde wereld worden gemaakt, hoeft dat niet te betekenen dat de afhankelijkheid van westerse belangen daarmee is opgeheven. In toenemende mate investeren namelijk westerse multinationals in ontwikkelingslanden (o.a. in kunstmest- en veevoerfabrieken). Daar kunnen tal van redenen voor zijn. We noemen slechts de relatief lage lonen, tal van belastingvoordelen in veel onderontwikkelde landen, de nabijheid van de afzetmarkten, de mogelijkheid in de produktie van grondstoffen te investeren, die door dezelfde firma in haar Amerikaanse of Europese vestigingen tot eindprodukten worden verwerkt of ook een forse bijdrage in de investeringskosten uit 'ontwikkelingshulp'. De technologie en het management in dergelijke ondernemingen zijn uiteraard in westerse handen, ook als ze worden opgezet als zogenaamde *joint ventures* met de overheid van een ontwikkelingsland (wat vaak niet meer wil zeggen dan dat zo'n overheid een deel van het kapitaal verschaft).

geen garantie

Daardoor is er geen enkele garantie dat ze in het belang van de armen werken en dat is dan ook niet het geval. Zo'n onderneming is een eiland van westerse kennis en organisatie, dat relatief weinig werkgelegenheid biedt. Ze konkurreert inheemse industrieën uit de markt of brengt ze in een positie van toeleveringsbedrijven. De weinigen die er wel werk krijgen

zijn beter af dan de massa kleine boeren, landarbeiders of werkelozen in hun omgeving. Dat betekent verdeeldheid onder de bevolking, waar eenheid juist nodig is. Tenslotte: een multinational produceert voor de winst en de expansie, dat wil zeggen voor de meest koopkrachtige vraag. En die is er niet bij de massa's armen in de steden en op het platteland, maar bij de elite en bij de meestal kleine middenklasse (voornamelijk bestaande uit administratieve kaders) in de ontwikkelingslanden zelf en natuurlijk de rijke landen, hetgeen produktie voor export betekent.

invloed op het platteland

De invloed van de westerse ondernemingen strekt zich ook uit tot de agrarische produktie. Hetzij doordat ze zelf plantages of veebedrijven bezitten, hetzij doordat ze de handel en/of verwerking van bepaalde produkten beheersen. En tenslotte doordat ze vaak de leveranciers zijn van zowel kapitaal als van tal van landbouwbenodigdheden. De invloed op agrarisch gebied is vaak funest. In de eerste plaats doordat de middelen van bestaan van vele mensen er door bedreigd worden. Zo hebben voor de grote veebedrijven van de multinationals in Latijns Amerika talloze kleine boeren het veld moeten ruimen. En geïrrigeerd, multi-nationale groenteprojekten kapen het water voor de neus van de inheemse landbouwers weg. In de tweede plaats doordat de produktiemethoden die ze introduceren en aan de boeren verkopen arbeidsbesparend zijn en relatief grote investeringen vragen. Dat betekent een toename van de werkloosheid en vooral mogelijkheden voor grote boeren, waarmee de sociale ongelijkheid op het platteland toeneemt.

En in de derde plaats, omdat door de invloed van de multinationals de oriëntatie op de buitenlandse markt wordt versterkt, waar nu eenmaal het meeste te verdienen valt. Dat gebeurt zowel wanneer ze de produktie zelf in handen hebben als wanneer ze de exportgewassen opkopen van de boeren of de lokale handel. Niet alleen worden hierdoor de produktiemiddelen die voor de eigen (hongerende) bevolking moeten worden benut, aangewend voor buitenlandse belangen. Bovendien wordt door de afhankelijkheid van de exportinkomsten de economie als geheel kwetsbaar, omdat de importerende (rijke) landen (en de exporterende multinationals!) verreweg de meeste invloed hebben op prijzen en hoeveelheden.

Multinationals

vleesexporten

Een aantal voorbeelden van de oriëntatie op de buitenlandse markt en de belangen die multinationals daarbij vaak hebben, kunnen het bovenstaande illustreren. Zo is de hele vleesproduktie van Haïti, dat vlees exporteert naar de Verenigde Staten in handen van één Amerikaanse onderneming. Vele andere ontwikkelingslanden waar de mensen honger hebben en een groot tekort aan eiwitten, exporteren eveneens vlees. Voorbeelden zijn Argentinië (geschatte export voor 1976: 550.000 ton), Uruguay (185.000 ton in 1976), Brazilië, Venezuela, en het Caraïbisch gebied en ook de Sahellanden (in Afrika aan de zuidkant van de Sahara), waar zeer grote hongersnoden zijn voor gekomen. In deze exporten hebben multinationale ondernemingen van Europese of Amerikaanse oorsprong grote belangen. Het Engelse

Union International met ranches, slachterijen en vrieshuizen in Argentinië, Brazilië en Venezuela. Dan het Engelse *Brook Bond Liebig* met grote farms en vleesverwerkende bedrijven in Afrika en Latijns Amerika (o.a. Paraguay en Argentinië). Het Duitse *Volkswagenconcern* bezit een groot veebedrijf in Brazilië en eveneens in dat land bezit het Duitse *Schweissfurth* vleesproduktiebedrijven en handelsvestigingen.

nogmaals vlees

Bijna voor ieder agrarisch exportprodukt uit de derde wereld is wel een lijst van multinationale bedrijven op te stellen, die er belangen in hebben. Dergelijke lijsten zullen we onze lezers besparen, maar omdat vlees zo'n belangrijk voorbeeld is (het gaat om een produkt waaraan in feite in de ontwikkelingslanden zelf zo'n behoefte is), zullen we, ook om de omvang en de ernst van de afhankelijkheid te onderstrepen, de opsomming voor de vleesexporten nog enigszins uit breiden. Het Italiaanse *Montedison* heeft exportslachterijen in Brazilië, het Italiaanse *Lideco* bezit een enorm kalverfokbedrijf in Afrika en de Italiaanse onderneming *Liquigas* heeft een grote veehouderij in Brazilië. Het Deense *Plumrose* heeft exportslachterijen en konservefabrieken in Venezuela, Equador en Liberia. Na de vermelding van *Unilever* met vleesvestigingen in Mexico, Nigeria en Zaïre, rest ons nog een greep uit de Amerikaanse multinationals, die in de vleesproduktie- en export in ontwikkelingslanden zitten. Dat zijn *Armour&Co.* met vestigingen in maar liefst 92 landen, waaronder vele ontwikkelingslanden, *Conagra Inc.* Caraïbisch gebied, *International Multifoods* (Equador, Venezuela, Mexico), *C. Brewer&Company*.

handelsgewassen of voedselgewassen?

handelsgewassen

Dat de export van vlees ten koste gaat van de voedselsituatie in eigen land, is duidelijk. Maar ook met handelsgewassen als suiker, koffie, katoen, palmolie, babane, thee, jute etc. is dat vaak het geval. De grond en de produktiemiddelen die daarvoor gebruikt worden, kunnen namelijk ook dienen voor de produktie van voedselgewassen. Soms neemt deze tegenstelling zeer scherpe vormen aan, zoals in Indonesië. Op Lombok is bijvoorbeeld 100.000 ha rijstgrond vernietigd ten behoeve van katoenverbouw, voornamelijk voor de handel. Het gevolg was dat er al spoedig daarna hongersnood heerste en 140.000 mensen aan ondervoeding leden. De oriëntatie op de agrarische

export maakt de economie van een ontwikkelingsland afhankelijk van de sterk fluktuuerende wereldmarktprijzen en, voorzover er multinationals bij betrokken zijn, van de beslissingen van die ondernemingen over inkrimping, uitbreiding of verplaatsing van de produktie. Zo werkt in sommige landen van Afrika het grootste deel van de beroepsbevolking voor Unilever. In de afrikaanse landen Rwanda en Burundi maakt koffie respectievelijk 51,3% en 82,4% van de totale exportwaarde uit. Door de aanwezigheid van deze 'monokultuur' lag in 1972 de fluktuatie van de exportopbrengst van deze landen tussen de 20 en 25%. Een enkel voorbeeld uit Latijns Amerika. In Costa Rica maken de exportprodukten rundvlees, bananen, koffie en suikerriet 69% uit van de bruto agrarische produktiewaarde. In El Salvador is dat voor de koffie en katoen 60% en in Uruguay voor rundvlees, wol en druiven 45%.

wie profiteren?

Ook voor de exportgewassen geldt, dat het vaak westerse ondernemingen zijn, die er het meest aan verdienen. Voor de bananen noemen we al *United Fruit Company*, *Standard Fruit* en *Unilever* (met *Delmonte*). *Unilever* zit ook in de handel van grondstoffen voor veevoerders zoals zonnebloempitten, kokos, aardnoten, sojabonen, palm-pitten, kopra en andere oliehoudende zaden. Ze hebben er zelfs een eigen scheepvaartmaatschappij voor (*Palmline United*) en eigen plantages in Zaïre en Nigeria. Vele multinationals hebben hun belangen, evenals Unilever, over een groot aantal produkten gespreid. Zo bezit *Brook Bond Liebig*, die we al bij het vlees tegenkwamen, ook grote thee-ondernemingen in Kenia en Tanzania en verwerkingsbedrijven in Brazilië. Tenslotte

nog twee sprekende voorbeelden voor suiker en koffie. De grootste suikerproducent in Hawaï met 5 suikerfabrieken in dat land, is de Amerikaanse onderneming *Amfac Inc.* Een van de grootste exporteurs van koffie uit Brazilië is de Amerikaanse multinational *Anderson Clayton & Co.* Dus ook voor deze produkten geldt dat vooral de buitenlandse ondernemingen erop verdienen.

dubbel

Het is geen wonder dat bij een zo grote gebondenheid aan agrarische produktie voor export en aan buitenlandse belangen, de binnenlandse voedselvoorziening in vele derde wereldlanden in de verdrukking komt. Veel staten zijn dan ook aangewezen op importen van voedsel, zoals maïs, tarwe, rijst, soja-olie, melkpoeder en dergelijke, soms in de vorm van voedselhulp. Hieruit blijkt het dubbele karakter van de afhankelijkheid: voor de importen zijn ze meestal aangewezen op dezelfde rijke landen, waarvan ze wat hun exportopbrengsten afhankelijk zijn. Zo zijn een beperkt aantal Noord Amerikaanse multinationals de grootste exporteurs ter wereld van maïs, tarwe, sojabonen, sojameel en soja-olie. En zelfs voor rijst zijn de V.S. het grootste exportland ter wereld. Deze graan- en sojagiganten zijn trouwens dezelfde die in Brazilië de handel in sojabonen controleren en veevoederfabrieken bezitten. En ook in de EEG hebben ze dochterondernemingen die de door henzelf aangevoerde sojabonen tot veevoer en sojaprodukten verwerken.

Tenslotte

In dit artikel is de afhankelijkheid van de ontwikkelingslanden benadrukt en vooral de overheersende rol van de multinationals daarbij.

Deze afhankelijkheid tast de eigen voedselvoorziening aan door de afstemming op de export en maakt de economieën van de derde wereldlanden kwetsbaar. Bovendien hebben de vestiging van multinationals in ontwikkelingslanden en de beheersing van de aanvoer van de produktiemiddelen door westerse ondernemingen een schadelijke uitwerking op de sociaal-economische verhoudingen binnen veel derde wereldlanden. Daarnaast bleek dat veel landen ook gedwongen zijn tot voedselimporten uit de rijke landen (vooral de VS). Op deze manier is het kader aangegeven waarbinnen het wereldvoedselprobleem gezien moet worden. Wanneer men over de oplossing van dat probleem praat, kan men niet om de economische verhoudingen heen. Dan zijn de vragen als 'wie produceert welk gewas', 'wie beheerst de handel', 'welke belangen worden met bepaalde produkties, exporten, enz. gediend', zeer belangrijk.